

O „URČITOSTI“ VÝZNAMU V SKÚMANIACH

Tomáš ČANA

ON "DETERMINACY" OF MEANING IN INVESTIGATIONS

We learn words in certain circumstances. Then, obviously, we expect that we can use them in similar circumstances in a similar way. Others learn words in certain circumstances too and then they expect that it is possible to project them into similar circumstances in a proper way. But nothing can assure us that these expectations will actually be fulfilled. For there is no "book of rules" that makes sure that we understand projections of others and similarly that others will understand what we have absorbed so far. So how is it possible that we understand one another? – Wittgenstein suggests that our ordinary communication (as well as, for example, our understanding of behaviour of others) rests upon the basis which he metaphorically calls "our common form of life". There is no foundation that can properly explain our mutual understanding other than these common opinions, interests and aims gained in the experience of life.

V oblasti filozofie jazyka je „všeobecná zhoda“ diskutujúcich strán takmer nepredstaviteľnou skutočnosťou (tak ako pravdepodobne ostane nepredstaviteľnou skutočnosťou dosiahnutie „všeobecnej zhody“ v akejkoľvek oblasti ľudského záujmu a snaženia).

Napriek tomu však medzi reprezentantmi rozličných predstáv o povahe jazykových výrazov a rozličných teórií jazyka existuje určité východisko, na ktorého prijímaní sa (pokiaľ siahajú moje vedomosti) zhoduje veľká väčšina účastníkov tejto diskusie. To znamená, že existuje určitý predpoklad, ktorý prijímajú aj zástancovia zásadne protichodných názorov. Rád by som na tento predpoklad upriamil svoju pozornosť ešte skôr, ako sa začnem venovať vlastnej problematike tejto práce.

Odvážim sa tvrdiť, že takmer žiadny z autorov, ktorí sa venujú otázke významu jazykových výrazov, otázke proпозиčných postojov, problematike pravdivosti atď., nespochybňuje skutočnosť, že prostredníctvom jazyka máme možnosť odovzdávať si určité „skutočnosti“ – teda že sme schopní prostredníctvom znakov a symbolov sprostredkovať jeden druhému niečo zrozumiteľné (že si napríklad rozumieme, keď niekoho o niečo žiadame, prípadne keď nás niekto o niečo žiada atď.).

Žiadny z mysliteľov, ktorý o „probléme“ jazyka uvažoval v posledných desaťročiach a ktorého záujem zároveň reflektoval dosah vlastných tvrdení, napríklad na „podujatie“ vedy, totiž nespochybňoval skutočnosť, že

prostredníctvom slov a viet máme možnosť komunikovať si niečo takpovediac „objektívne“ – teda „niečo“, čo má objektívnu povahu zbavenú prímiesi nášho privátneho prežívania a pociťovania.

Toto „niečo“, nezaťažené subjektívnou, môžeme pritom predbežne pomenovať ako „význam“ alebo ako „pojmem“ alebo nejakú tak.

„Všeobecná zhoda“ v oblasti filozofie jazyka sa však týmto zároveň, domnievam sa, vyčerpala. Rozliční autori totiž skutočnosť, že si rozumieme, vysvetľujú zásadne odlišným spôsobom. Inak vysvetľujú „zrozumiteľnosť“ nejakého znaku pre mňa i pre niekoho iného a inak teoreticky zdôvodňujú skutočnosť, ktorej sme denno-denne svedkom, napríklad na ulici alebo vo vedeckom laboratóriu.

Rozdiely, o ktorých tu hovorím, majú hlboké korene a ja nemám v rámci tejto práce dostatočný priestor na to, aby som sa im primerane venoval. Na tomto mieste sa však aspoň pokúsim postaviť proti sebe tie tendencie, pre ktoré je a pravdepodobne i naďalej ostane „širšia zhoda“ v oblasti filozofie jazyka ilúziou:

(A) Podľa niektorých mysliteľov sú pojmy objektívne existujúce skutočnosťami, a ak by také neboli – ak by neboli objektívne existujúcimi – nebola by možná ani veda, ani poznanie a ani pravda. („Bolo by vlastne zbytočné,“ napísal v tejto súvislosti Gottlob Frege, „sporit’ sa o pravdu“ ([2], 272).)

(B) Podľa iných autorov sú pojmy nevyhnutným predpokladom toho, aby boli výrazy jazyka istým spôsobom živé, a ak by takými neboli – ak by teda jazykové znaky nevyjadrovali to isté pre mňa i pre niekoho iného – boli by vety, ktoré sa z nich skladajú, napr. upozornenie *Toto je jedovaté*, len nezaujímavými a mŕtvymi znakmi (pozri [5], 4-5).

Podľa autorov, ktorých som predbežne označil ako (A) skupinu, sú pojmy mimojazykové entity, ktoré stoja akoby mimo priestoru a času. Na tieto mimojazykové entity sa vzťahujeme, keď komunikujeme (napríklad keď niekoho upozorňujeme *Toto je jedovaté*). Práve existencia istej „ideálnej bázy“ je totiž dôvodom, pre ktorý si pri vzájomnej komunikácii rozumieme, a ak by to tak nebolo – ak by teda neexistovala ideálna oblasť pojmov – tak by sme si v jazyku „komunikovali“ len naše subjektívne predstavy. („Musí sa uznať,“ konštatuje v tejto súvislosti Frege, „tretia ríša“ ([2], 272).)

Podľa autorov, ktorých som zaradil do (B) skupiny, sú pojmy „súčasťou toho istého sveta“ ([3], 49), v ktorom sa nachádzajú znaky, ktoré ich vyjadrujú (napr. znaky *jedovaté, je, toto* atď.) a ich znalosť – znalosť pojmov – spočíva práve na znalosti tejto skutočnosti. Pojmy sú totiž neoddeliteľnou súčasťou „bežnej praxe“ jazyka a všetkého, čo používanie výrazových prostriedkov jazyka sprevádza. Inými slovami, pre dorozumenie sa

prostredníctvom slov a viet neexistujú žiadne iné „návody“ okrem tých, ku ktorým sa človek môže prepracovať „pozorovaním“ tejto skutočnosti (to znamená, pýtania sa, volania, dožadovania sa atď.).

Podľa predstaviteľov (A) prístupu k jazyku má osvojovanie si pojmov tajuplnú povahu. Ide o určitý proces „poznávania“. Pritom však poznávame to, čo stojí „nad nami“. To znamená, že ide o určitý „výstup“ nad to, čo je nám bezprostredne dané. – Bez tohto preniknutia k abstraktným entitám, ktoré stoja nad našimi skúsenosťami a nad empiriou, si však podľa týchto mysliteľov „obsah“, ktorého nositeľom je jazyk, nemôžeme osvojiť.

Podľa predstaviteľov (B) prístupu k jazyku si „obsah“, ktorého nositeľom je jazyk, môžeme naopak osvojiť len prostredníctvom štúdia „správania iných“ ([3], 49). Tak, že sa naučíme, akým spôsobom sa výrazy jazyka používajú. Pretože znalosť jazyka je založená výlučne na ľudskej schopnosti napodobňovať a reprodukovat' to, čo sa opakuje – na schopnosti pozorovať „konanie“ iných, rozlišovať v rámci „správania“ iných, na schopnosti zapamätat' si atď. A pre prenikanie do nejakých „iných“ svetov neexistuje podľa týchto autorov v rámci osvojovania si jazyka priestor a ani zdôvodnenie.

Napokon predstavitelia (A) prístupu tvrdia, že pojmy sa nevyvíjajú a ani nemenia. Sú stále tie isté. Sú to totiž tzv. „ideálne skutočnosti“. A ten, kto tvrdí niečo iné, popiera podľa nich možnosť dorozumenia sa v jazyku a taktiež možnosť „objektivity“ v rámci našej komunikácie, napríklad v rámci toho, keď niekoho upozorňujeme *Toto je jedovaté*. („Tým sa rúca základ všetkých úvah,“ zdôrazňuje Frege, „v ktorých som predpokladal, že niečo môže byť predmetom pre iného, ako aj pre mňa“ ([2], 273).)

Podľa mysliteľov, ktorých som označil ako (B) skupinu, sa naopak pojmy za istých okolností vyvíjajú, napríklad v okamihu rozpútania „vedeckej revolúcie“ alebo v okamihu uprednostnenia istej jazykovej hry na úkor inej (pozri [6], 10). To znamená, že pojmy nie sú nemenné „ideálne skutočnosti“, ktoré stoja kdesi mimo priestoru a času, ale naopak, podliehajú vplyvom, ktoré na ne v rámci komunikácie pôsobia, tak ako podlieha týmto vplyvom napríklad fonetická stránka jazyka.

Obe strany (v ktorých rámci, prirodzene, ešte existujú ďalšie menšie skupiny) pritom neustále zdôrazňujú, že vysvetlenia, ktoré predkladajú, sú náležitými a „racionálnymi“ vysvetleniami toho, čo denno-denne pozorujeme na ulici, prípadne vo vedeckom laboratóriu.

II. Predmetom práce, ktorú čitateľovi predkladám, je pokus o podrobnú a pozornú rekonštrukciu (B) prístupu k uvažovaným otázkam.

Prameňom pri rekonštrukcii spomínaného prístupu pritom pre mňa boli predovšetkým práce rakúskeho filozofa Ludwiga Wittgensteina. Domnievam sa totiž, že Wittgensteinove úvahy na túto tému boli priam paradigmatickými úvahami pre to, čo som v predchádzajúcej časti všeobecne označil ako (B) prístup k jazyku.

(Zároveň mám v úmysle – v širších súvislostiach – týmto spôsobom ukázať, že to, čo sa niekedy prezentuje ako „ideálne“ riešenie, nie je nevyhnutne adekvátnym riešením a naopak, to, čo sa nám obvykle javí ako vysvetlenie „problematické“, nemusí byť automaticky vysvetlením neadekvátnym.)

III. Ešte pred rozvinutím vlastnej problematiky tejto práce sa však pokúsme predstaviť si nasledujúcu situáciu:

...Učiteľka vojde do triedy a pred lavicami, pri ktorých stoja žiaci v pozore, sa zastavi. Po letmom pohľade do ich tvári – ako každý deň – povie: *Sadnúť!* Všetci si na to sadnú obvyklým spôsobom. Jeden zo žiakov, ktorý prišiel v ten deň do školy po prvýkrát, si však sadne na stôl a nohy nechá voľne spustené vo vzduchu...

Učiteľka spozornie a po krátkej chvíli sa k nemu priblíži. *Čo to má znamenať?* opýta sa ho dôrazným hlasom. Žiak na to však len nechápavo pokrčí ramenami. *Nevieš snáď, ako sa sedí v škole?* pokračuje po chvíli vyučujúca. A hneď dodáva: *Takto sa sedí v škole!* pričom prstom ukáže na najbližšieho žiaka sediaceho na stoličke. *A takto budeš od dnešného dňa sedieť aj ty!*

Žiak sediaci na lavici sa po tomto vysvetlení veľmi rýchlo vzpriami a kolená prisunie k sebe takým spôsobom ako žiak, na ktorého učiteľka ukázala prstom. Taktiež ruky si priloží k telu a díva sa priamo pred seba na tabuľu...

Celou miestnosťou nato zaznie hlasný smiech jeho spolužiakov...

IV. Hneď v úvode svojich *Philosophische Untersuchungen* Wittgenstein konštatuje, že v bežnej praxi jazyka sa často stretávame so situáciami, v ktorých niekto dáva pokyny niekomu inému (napríklad jeden robotník zvolá *Doska!* na druhého a ukáže na niečo pred sebou, prípadne učiteľka predčíta niečo pred triedou a trieda následne opakuje po nej tento text).

Wittgenstein uvádza dlhý rad takýchto situácií, pri ktorých dochádza ku konkrétnemu konaniu v dôsledku použitia reči (to znamená, pri ktorých dochádza k tomu, že niekto smerom k niekomu inému „prevoláva“ slová a ich

účinkom tento niekto niečo konkrétne vykoná, napríklad niečo prinesie, niečo odnesie, niekam ide, resp. niečo vidí).

Všetky tieto situácie potom Wittgenstein prirovnáva k „hram“, ktoré sa obvykle hrávajú malé deti v období, keď si osvojujú výrazy svojho materinského jazyka, a hovorí o nich zjednodušene ako o tzv. „rečových hrách“, resp. ako o tzv. „jazykových hrách“.

Takto získané „modely“ jazykovej komunikácie následne rozličným spôsobom používa pri skúmaní a analýze teoretických konštrukcií, ktoré na pôde filozofie jazyka vznikli (čo na niekoľkých miestach svojho diela tiež obrazne nazýva tzv. „búraním vzdušných zámok“).

Postupne si ale Wittgenstein čoraz zreteľnejšie uvedomuje, že sa v rámci takéhoto postupu vystavil možnému obvineniu z nekonzistentnosti.

Napísal: „Na tomto mieste narážame na veľkú otázku, ktorá zostáva v pozadí všetkých týchto úvah“ ([8], 45). A pokračuje: „Niekto by mi totiž mohol namietať: Veľmi si to uľahčuješ! Hovoríš o všetkých možných rečových hrách, ale nikde si nepovedal, čo vlastne je pre rečovú hru, a teda pre reč, podstatné“ ([8], 45).

Inak povedané, hovoríš neustále o „jazykových hrách“, ale nikde si jasne nevymedzil, čo to znamená „jazyková hra“, nedefinoval si žiadnym spôsobom, čo je to. Teda neurobil si to, čo je v prácach s podobným zameraním obvyklé alebo takmer nevyhnutné. „A to je pravda“ ([8], 45) pripúšťa Wittgenstein.

Práve tento moment „pripustenia“ je pritom východiskom dlhého radu poznámok, ktorý tento autor urobil, aby istým spôsobom vysvetlil svoj predchádzajúci postup. – Je východiskom dlhého radu úvah o povahe pojmov prirodzeného jazyka, ktoré sa pokúsim na niekoľkých nasledujúcich stranách zrekonštruovať.

V. Ešte predtým ako pristúpim k vlastnej interpretácii, je však namieste zmieniť sa taktiež o stratégií, ktorú si Wittgenstein v tomto ohľade osvojil (a ktorá je, myslím si, pre tohoto mysliteľa príznačná).

Wittgenstein vo svojich prácach nikde nerozvíja všeobecné úvahy o pojmoch, nekladie si všeobecné otázky a nerieši ťažkosti, ktoré z otázok takéhoto druhu vyvstávajú. Napriek tomu ale o pojmoch uvažuje, uvažuje o nich však inak.

Konkrétne, pýta sa na to, akým spôsobom si pojmy vysvetľujeme. Zaujima sa o tzv. vysvetlenia pojmov a taktiež o naše utkvelé predstavy spojené s takýmito vysvetleniami. Nepýta sa napríklad *Čo je to jazyková*

hra?, ale *Ako niekomu vysvetľujeme, čo je to jazyková hra?*, prípadne *Prečo by sme niekomu nemohli vysvetliť, čo je to jazyková hra aj takýmto spôsobom?* atď.

Obmedziť svoj záujem o pojmy na tento druh otázok má pritom podľa neho viacero výhod. Predovšetkým odpoveď na otázku *Ako niekomu vysvetľujeme, čo je to jazyková hra?* nám nesmierne pomôže aj pri prípadnom hľadani odpovede na otázku *Čo je to jazyková hra?*. Pomôže nám viac než konštruovanie nejakej definície ako odpovede na ňu, pretože tá je podľa Wittgensteina „zaťažená“ množstvom nejasnosti a predsudkov (ako sa taktiež pokúsim o chvíľu ukázať).

Analýza takých otázok ako *Prečo by sme niekomu nemohli vysvetliť, čo je to jazyková hra takýmto spôsobom?* nám zároveň pomáha „zostúpiť“ z výšok všeobecných úvah, v ktorých sa diskutie o pojmoch, o definíciách pojmov atď. obvykle vedú, kamsi na „zem“ – to znamená, pomáha nám celú túto problematiku trochu „uzemniť“ (t.j. problematiku pojmov toho jazyka, ktorým sa spolu denno denne „dorozumievame“).

VI. Existuje „prastaré presvedčenie“, tvrdí Wittgenstein, podľa ktorého vedieť, čo je napríklad „jazyková hra“, jednoducho znamená mať definíciu „jazykovej hry“. Vedieť to znamená disponovať neprotirečivým všeobecným vysvetlením toho. Prírodzene, nedisponovať takýmto všeobecným vysvetlením, napríklad toho, čo je „hra“, zasa znamená nevedieť to, čo je „hra“.

(S týmto korešponduje Sokratovo presvedčenie, podľa ktorého rozumieť, čo je napr. „vedenie“, budeme až vtedy, keď budeme mať uspokojivú definíciu „vedenia“, a podľa ktorého hovoriť neproblematicky napríklad o „prírodných vedách“ budeme môcť až potom, keď budeme schopní to, čo je „vedenie“, neproblematicky vysvetliť.)

Samozrejme v tejto súvislosti sa možno opýtať: A čo to vlastne znamená mať definíciu niečoho? Čo to znamená disponovať napríklad definíciou „hry“?

To znamená, rekapituluje Wittgenstein tzv. „prastaré presvedčenie“, nájsť to, čo je všetkým entitám, ktoré spadajú pod daný všeobecný termín spoločné. Nájsť to, čo je podstatné. Nájsť akúsi esenciálnu formu – eidos – všetkých hier. – Teda to, čo by mal všeobecný termín „hra“ v pravom slova zmysle vyjadrovať.

Prečo? „Máme totiž tendenciu si myslieť,“ tvrdí Wittgenstein, „že tu musí byť niečo spoločné všetkým hrám a že táto spoločná vlastnosť je práve tým, čo nás opravňuje aplikovať všeobecný termín „hra“ na rozmanité hry“ ([5], 17).

Teda, že je tu akási „forma hry“ – eidos hier – alebo niečo také.

VII. Prístup k hľadaniu odpovede na otázku položenú v predchádzajúcej časti je však v rámci Wittgensteinových *Philosophische Untersuchungen* celkom iný. Dalo by sa povedať, že je opačný.

Svojho čitateľa zo všetkého najskôr nabáda: „Zameraj svoju pozornosť na tie aktivity, ktoré označujeme ako „hry“. Mám na mysli stolové hry, kartové hry, loptové hry, bojové hry atď.“ ([8], 45).

V protiklade k tradičnému prístupu pritom zdôrazňuje: „Nehovor: Niečo spoločné mať musia, inak by sa im nehovorilo „hry“ – ale dívaj sa, či je tu niečo, čo je pre ne všetky spoločné“ ([8], 45). Cesta opačným smerom, tak ako je naznačená v predchádzajúcej časti, je totiž podľa Wittgensteina skutočným zdrojom metafyziky a vedie filozofov do „úplných temnôt“. „Ako som už povedal,“ opakovane zdôrazňuje, „neuvažuj, ale dívaj sa!“ ([8], 45)

Následne si Wittgenstein skutočne všima jednotlivé charakteristiky tých najrozmanitejších činností s kartami, s loptou, so šachovými figúrkami, s tenisovou raketou atď. Zároveň neustále upozorňuje na ich zásadné odlišnosti, skúma ich pôvod, porovnáva ich ciele atď.

A aký to má zmysel? „Pretože, keď sa na ne zahľadiš, neuvidíš síce niečo, čo by bolo všetkým spoločné,“ odpovedá Wittgenstein, „ale uvidíš všelijaké podobnosti, príbuznosti a to mnoho takých podobností a príbuzností“ ([8], 45).

„Nemôžem tieto podobnosti charakterizovať lepšie,“ tvrdí napokon Wittgenstein, „než slovom „rodové podobnosti“, pretože práve takto sa prekrývajú a križia rôzne podobnosti vyskytujúce sa u členov nejakej rodiny“ ([8], 46). Na mysli sa v tejto súvislosti majú napríklad telesné podobnosti, s ktorými sa stretávame medzi príbuznými, podobnosti ich charakteru, temperamentu atď.

Práve tieto „rodové podobnosti“ sú pritom tým, čo vystupuje v súvislosti s pojmom „hry“ do popredia. „Hry tvoria určitú rodinu,“ ([8], 46) uzatvára úvodnú časť svojho skúmania Wittgenstein. A spomínané „príbuznosti“ medzi členmi tejto rodiny sú práve tým, čo nás oprávňuje aplikovať všeobecný termín „hra“ na rozmanité činnosti, ktoré takto označujeme (teda nie je ňou nejaká hypostazovaná „eidos hier“ alebo niečo podobné).

To znamená, že určité činnosti sú vo vzájomnom príbuzenskom vzťahu a tvoria „rodinu“ asi takým spôsobom, ako sú niektorí ľudia vo vzájomnom príbuzenskom vzťahu. Tak ako „rodina“ ľudí však obvykle nie je striktné

vymedzená (a ani pojem „príbuzný“), tak nie je striktné vymedzená ani „rodina“ hier, upozorňuje Wittgenstein.

VIII. Zástanca tradičného prístupu však za takýchto okolností môže postaviť nasledujúcu otázku: „Ako je v takom prípade pojem hry ohraničený? Čo je ešte hra a čo už hra nie je? Môžeš uviesť, kde je hranica?“ ([8], 47)

Na to Wittgenstein reaguje jednoducho: „Nie“ ([8], 47). Na druhej strane privrzcencovi tradičného prístupu zdôrazňuje: „Môžeš nejakú hranicu stanoviť, pretože žiadna ešte stanovená nebola“ ([8], 47). Zarážajúce však je – akoby jedným dychom dodáva Wittgenstein – že práve to ti „ešte nikdy neprekážalo, keď si slovo „hra“ používal“ ([8], 47).

Nikdy predtým ti totiž neprekážalo, že rozsah pojmu „hra“ nebol jasne ohraničený, keď si celkom zrozumiteľne hovoril napríklad o „zaujímavej hre“ alebo o „hre na mačku a myš“ alebo keď si „hru“ akýmkoľvek iným spôsobom v jazyku zmieňoval (a ani nikto, komu si o „zaujímavej hre“ a iných veciach rozprával, sa nezťažoval, že ti nerozumie, a netvrdil, že nevie, o čom rozprávaš, pretože si nedefinoval jasne, čo je „hra“).

Navyše podľa Wittgensteina pri pokuse jasne definovať pojem „hry“ „vidíme len zložitú sieť podobností, ktoré sa navzájom prekrývajú a križia. Podobnosti vo veľkom i v malom“ ([8], 46). Nič viac.

Teda nič také, čo by umožňovalo tzv. tradičný prístup.

IX. V takom prípade: „Ako by sme niekomu vysvetlovali, čo je to hra?“ ([8], 47) pýta sa Wittgensteinov oponent.

A Wittgenstein odpovedá: „Myslím, že by sme mu popisovali rôzne hry a k popisu by sme mohli pripojiť: tomuto a podobným veciam sa hovorí „hry““ ([8], 47). To znamená, ukazovali by sme mu napríklad šachové figúrky, vysvetľovali pravidlá tenisu, futbalu atď.

Zároveň zdôrazňuje: „Ale to nie je nevedomosť. Hranice nepoznáme preto, že žiadne stanovené neboli“ ([8], 47). To znamená, že v jazyku, v ktorom obvykle niečo tvrdíme, napríklad o „zaujímavej hre“, alebo prostredníctvom ktorého sa na niečo pýtame, napr. na pravidlá futbalu, v tomto jazyku nijaké striktné hranice stanovené neboli.

„Ako som už povedal,“ pokračuje Wittgenstein, „môžeme – na nejaký špeciálny účel – určitú hranicu stanoviť. Ale urobíme snáď až prostredníctvom toho tento pojem použiteľným?“ ([8], 47)

A odpovedá: „Určite nie! Ak, tak iba na tento špeciálny účel“ ([8], 47).

Pre väčšiu zrozumiteľnosť uvedeného Wittgensteinovho stanoviska si skúsme predstaviť určitú situáciu – napr. situáciu, v ktorej učiteľ položí svojim žiakom otázku: *Čo je podľa vás podstatou hrania?*

Na túto otázku by pravdepodobne jeden žiak odpovedal tak a druhý inak. Napokon, dajme tomu, by jeden z nich vyhlásil: „Hranie spočíva v tom, že sa predmety posúvajú podľa určitých pravidiel po nejakej ploche...“ ([8], 14)

Učiteľ by ho v tejto situácii podľa Wittgensteina mal upozorniť: „Zdá sa, že máš na mysli stolové hry, ale to nie sú všetky hry“ ([8], 14). A ďalej by mal zdôrazniť: „Môžeš svoje tvrdenie urobiť správnym, ale iba ak sa výslovne obmedzíš na tieto hry“ ([8], 14).

To znamená, len ak sa rozhodneš, že všetky ostatné činnosti, ktoré poznáš ako hry, ktoré sa však nezakladajú na tom, že sa predmety posúvajú podľa určitých pravidiel po nejakej ploche, teda ak sa rozhodneš, že ich nebudeš naďalej považovať za hry v pravom zmysle slova.

(Tak ako sa môžeš spolu so Sokratom rozhodnúť, že za „vedenie“ nebudeš naďalej považovať všetko to, o čom si ako o „vedení“ celkom zrozumiteľne hovoril až doteraz, ale že budeš týmto slovom označovať už len určité poznatky – poznatky a zručnosti určitého druhu.)

Takýto postup je však podľa Wittgensteina zarážajúci.

V súvislosti s pojmom „hry“ z tohto dôvodu ďalej dodáva: „Ak by niekto vymedzil určitú ostrú hranicu, tak by som ju nemohol uznať ako takú, ktorú som sám vždy chcel viesť alebo dokonca už v duchu viedol“ ([8], 50). To znamená vtedy, keď som napríklad niekomu hovoril o „zaujímavej hre“ alebo o tom, že túto „hru“ nepoznám atď.

A prečo? Smerom k svojmu oponentovi zdôrazňuje: „Žiadnu som totiž viesť nechcel“ ([8], 50).

X. „Ale potom nemá používanie tohto slova žiadne pravidlá,“ namieta Wittgensteinov spoludiskutér, „hra, ktorú s ňou hráme, je bez pravidiel“ ([8], 47).

Inými slovami, jazyk, v rámci ktorého sa prostredníctvom tohto slova dorozumievame, je bez vopred a jasne stanovených pravidiel. Možno si teda bez problémov predstaviť situáciu, v ktorej sa budeme dorozumievať len zdanlivo (resp. budeme sa „hrať“ len zdanlivo).

Nie je to však celkom tak, odpovedá Wittgenstein. Hra so slovom „hra“ jednoducho len „nie je pravidlami vymedzená všade“ ([8], 47) – zdôrazňuje. Nebráni nám to však v tom, aby sme sa prostredníctvom znaku, ktorý vyjadruje takýto pojem, úspešne dorozumeli.

„Ale ak je pojem „hra“ takto neohraničený, tak predsa v pravom zmysle slova nevieš, čo slovom „hra“ myslíš“ ([8], 47). Napríklad v okamihu, keď tvrdíš *Táto hra je stratená* a pohľadom ukazuješ pred seba na ihrisko.

Wittgensteinov oponent pokračuje: „Zmysel vety – dalo by sa povedať – môže, samozrejme, to či ono nechať otvorené, ale veta napriek tomu musí jeden určité zmysel mať“ ([8], 61). Pretože: „Neurčitý zmysel“ – o tom sme presvedčení – „to by vlastne nebol vôbec žiadny zmysel“ ([8], 61).

„To je jako.“ pokračuje Wittgenstein v rozvíjaní téz svojho oponenta, „neostre ohraničenie, to vlastne nie je vôbec žiadne ohraničenie“ ([8], 61).

„Uvažuje sa tu asi takto: Keď poviem „Pevne som toho muža zamkol v izbe, iba jedny dvere som nechal otvorené“ – tak som ho práve vôbec nezamkol. Je zamknutý len zdanlivo. Človek by mal sklon vyhlásiť: „tak si tým teda neurobil vôbec nič““ ([8], 61). – Pretože: „Ohraničenie, ktoré má nejakú dieru, je také dobré ako vôbec žiadne“ ([8], 61).

Pri tomto tradičnom konštatovaní sa však Wittgenstein na okamih pristavuje. – Napokon sa pýta: „Ale je to skutočne pravda?“ ([8], 61)

Pokúsme sa spomenúť napríklad na vetu *Takto sa sedí v škole!*, ktorú vyslovila učiteľka a pritom prstom ukázala na jedného zo žiakov v triede, a zamyslime sa, nabáda nás Wittgenstein, nad tým, v akom pomere je zmysel tohoto ostentívneho vysvetlenia k predchádzajúcim tvrdeniam.

Alebo spomeňme si na vetu *Táto hra je stratená*, ktorú som s povzdychom vyslovil na tribúne a pritom sa díval na ihrisko, na ktorom prebiehal nejaký zápas. Je snáď toto konštatovanie nezrozumiteľné? - Nie, možno odpovedať... Neexistuje pritom ale neustále možnosť nesprávne ho pochopiť?

„To predsa žiadna hra nie je, ak existuje neurčitosť v pravidlách,“ ([8], 61) opäť nalicha Wittgensteinov oponent.

Wittgenstein sa pýta: „Ale naozaj to potom nie je žiadna hra?“ ([8], 61) Spoludiskutér odpovedá: „No možno to budeš označovať ako hru, ale v každom prípade to nie je žiadna dokonalá hra“ ([8], 61). To inými slovami podľa Wittgensteina znamená: „Je to potom predsa znečistené a ja sa zaujímam len o to, čo tu bolo znečistené“ ([8], 61).

To znamená, zaujímam sa o akúsi „čistú skutočnosť“ (o „hru osebe“ žiadalo by sa tiež povedať), o abstraktnú „ideálnu skutočnosť“ neznečistenú nejakým konkrétnym hraním (napr. hraním šachu, tenisu, pantomímy, hraním sa na otca a mamu, na dobrého človeka atď.).

Zaujímam sa totiž o ideálnu entitu existujúcu nezávisle od toho, či sa niekto na niečo hrá alebo nie (o entitu existujúcu kdesi mimo času a priestoru, kdesi mimo zvuky a gesta nášho každodenného komunikovania).

„Chcem však povedať: Chápeme nesprávne úlohu, ktorú ideál hrá v našom spôsobe vyjadrovania. To znamená: Taktiež my by sme to označili ako hru, lenže sme ideálom oslepení a preto nevidíme zreteľne skutočný spôsob používania slova „hra““ ([8], 61).

A nevidíme, v dôsledku určitého „stáročného presvedčenia“, ani to, na základe čoho sme my sami v skutočnosti nadobudli schopnosť používať slová (napr. povedať *Táto hra je stratená* a pritom sa v pochmúrnej nálade dívať pred seba).

„Ideál je v našich myšlienkach usadený s neochvejnou pevnosťou,“ tvrdí Wittgenstein. „Nemôžeš z neho nijako vykročiť“ ([8], 62).

XI. Téma, na ktorú Wittgenstein v tejto súvislosti najčastejšie naráža, pochádza z pera Gottloba Fregeho.

Podľa tohto mysliteľa musí definícia pojmu vždy jednoznačne vymedzovať to, či nejaká entita pod daný pojem spadá alebo nie. To znamená, že ak máme definíciu, napríklad definíciu „vedenia“, nemôže vzniknúť pochybnosť o tom, či nejaký poznatok alebo nejaká zručnosť pod tento pojem spadá alebo nespadá.

Pojem bez ostrých hraníc, napríklad pojem „hry“, tak ako je prezentovaný vo *Philosophische Untersuchungen*, by bol totiž podľa Fregeho pre užívateľa jazyka niečím takým, ako je „okrsok“, ktorý nemá jasne vyznačenú hraničnú čiaru pre obchádzkara. Ak by takýto okrsok existoval, pokračuje Frege, spomínaný obchádzkar by sa mohol ocitnúť na takom mieste, na ktorom by si nebol istý, či stráži svoj okrsok alebo prekročil svoje právomoci a zverené územie opustil.

Takéto územie, uzatvára Frege, nemožno označiť v pravom zmysle slova za „okrsok“ a takýto pojem nemožno považovať za pojem.

XII. „Dá sa povedať,“ konštatuje Wittgenstein vo *Philosophische Untersuchungen*, „že pojem ‚hra‘ je pojmom s rozplývajúcimi sa okrajmi“ ([8], 48).

Na toto konštatovanie jeho spoludiskutér reaguje otázkou: „Ale je rozplývajúci sa pojem vôbec pojmom?“ ([8], 48) Pritom zdôrazňuje: „Frege porovnáva pojem s určitým okrskom a hovorí: nejaký nejasne ohraničený okrsok vôbec nemožno označiť ako okrsok“ ([8], 48). Z tohto „presvedčenia“ pre Wittgensteinovho oponenta následne jednoznačne vyplýva, že akýkoľvek pojem s rozplývajúcimi sa okrajmi by nám mal byť nanič, teda nemal by byť žiadnym pojmom.

Ale je to skutočne tak? pýta sa Wittgenstein. „A je to bez zmyslu, keď poviem: „Bud' približne tu!““ ([8], 48)

A pokračuje: „Predstav si, že by som stál s niekým druhým na nejakom námestí a povedal by som toto. Pritom by som vôbec nevyznačil nejakú hranicu, ale urobil by som hoci rukou pohyb určitým smerom - ako keby som mu ukazoval určitý bod“ ([8], 48).

Pritom práve takýmto spôsobom sa podľa Wittgensteina v bežnej komunikácii často správame. Práve prostredníctvom takýchto viet sa denne denne úspešne dorozumievame. Prostredníctvom takýchto znakov si napríklad vymieňame informácie vo vedeckom laboratóriu, prípadne niekoho žiadame o pomoc na ulici atď. A pojmy, pomocou ktorých toto všetko robíme, sú práve – technicky povedané – pojmy s rozplývajúcimi sa okrajmi.

„Tu je ťažké nestratiť hlavu,“ uznáva Wittgenstein, „a uvedomiť si, že musíme ostať pri veciach každodenného myslenia a nedostať sa na ono sčestie, kde sa zdá, akoby sme museli popisovať tie najjemnejšie skutočnosti, ktoré pritom svojimi prostriedkami vôbec popísať nemôžeme...“ ([8], 62)

A ďalej: „Čím dôkladnejšie pozorujeme skutočnú reč, tým silnejším sa stáva rozpor medzi ňou a našou požiadavkou“ ([8], 62). Teda požiadavkou Gottloba Fregeho.

XIII. „Ale nie je toto vysvetlenie predsa len nepresné?“ ([8], 56) vracia sa opäť k vete *Bud' približne tu!* Wittgensteinov oponent.

Wittgenstein reaguje príznačne: „Je,“ a pýta sa: „Prečo by sme ho nemohli označiť ako nepresné?“ ([8], 56) K tomu však následne dodáva: „Ale chápme správne, čo slovo „nepresné“ znamená! Pretože neznamená to isté ako „nepoužiteľné““ (8., 56).

Skúsme sa zamyslieť, nabáda nás v tejto súvislosti Wittgenstein, napríklad nad tým, „čo označujeme v protiklade k tomuto vysvetleniu obvykle ako vysvetlenie presné“ ([8], 57).

Na tomto mieste mu zo všetkého najskôr napadá: „Snáď vyznačenie nejakého kruhu kriedou? – Tu nás však hneď zarazi, že taká čiara kriedou má určitú šírku“ ([8], 57). To by ale mohol byť určitý problém, zdôrazňuje Wittgenstein, hlavne ak máme na mysli „presné“ vysvetlenie v zmysle, v akom sa ho dožadoval Frege.

Nie je však takáto námietka, pýta sa v tej istej chvíli Wittgenstein, na danom mieste ničím celkom nenáležitým? „A má na tomto mieste takáto presnosť vôbec ešte nejakú funkciu? Neústi do niečoho celkom zbytočného?“ ([8], 57) – a nezmyselného?

Uvažujme však o spomínanej otázke ďalej, nabáda nás Wittgenstein, a tentokrát z trochu inej perspektívy.

Predpokladajme napríklad, že všetci „rozumíme tomu, čo znamená výraz: nastaviť si na hodinkách presný čas“ ([8], 57). Tomu rozumíme, tvrdí vo *Philosophische Untersuchungen* Wittgenstein.

„Čo by sa ale stalo, keby sa nás niekto opýtal: Je táto presnosť ideálnou presnosťou alebo do akej miery sa k nej približuje?“ ([8], 57)

V takom prípade by sme asi museli uznať, že to, čo zvykneme bežne označovať ako „presný čas“, nie je „presným časom“ v tom slova zmysle, v akom sa s týmto výrazom pracuje napríklad pri pokusoch v laboratóriu. Práve naopak, mali by sme asi tendenciu tvrdiť, že napriek našej obvyklej forme vyjadrovania má výraz „presný“, resp. „presnosť“ adekvátnejšie použitie v iných súvislostiach, než je táto.

Teda napriek tomu, že zvykneme hovoriť neproblematicky v súvislosti s našimi hodinkami o nastavení času na tzv. „presný čas“, „môžeme, samozrejme, hovoriť o meraniach času, pri ktorých existuje iná a ako by sme asi dodali, oveľa väčšia presnosť než pri meraní času vreckovými hodinkami“ ([8], 57).

Na svojho spoludiskutéra sa po tomto konštatovaní Wittgenstein obracia s otázkou: „Keby som teraz niekomu povedal: „Mal by si prichádzať na obed presnejšie, vieš predsa, že sa začína presne o jednej“ – dalo by sa povedať, že tu o presnosti vlastne vôbec nie je reč?“ ([8], 57)

Wittgenstein pokračuje: A môže mi niekto vedený napríklad Fregeho presvedčením v tejto súvislosti povedať: „Spomeň si na časové určenia v laboratóriu alebo vo hviezdárni, tam vidíš, čo znamená slovo presnosť“ ([8], 57), teda môže mi niekto vytknúť nenáležité použitie výrazu „presný“ v tejto súvislosti?

Nie je to skôr ideálna predstava „presnosti“, ktorá je nenáležitá pri stole, za ktorým sedí obedujúca rodina? Nie je to skôr táto predstava, ktorá je za daných okolností nepoužiteľná (resp. ktorá je nám za daných okolností nanič)?

Inými slovami, nie je to skôr ona predstava „čistých a ostro vykrojených“ pojmov, ktorá vystupuje v súvislosti s jazykom, ktorým sa bežne dorozumievame (a jeho sémantikou), ako čosi nepoužiteľné alebo ako čosi až príliš hrubé?

Svojmu oponentovi, ktorý ho upozorňoval na „nepresnosť“ vysvetlenia *Bud' približne tu!*, Wittgenstein následne zdôrazňuje: „Nie je daný vopred

jediný ideál presnosti, nevieme, čo si máme pod tým predstaviť,“ a pokračuje: „iba ak by si sám stanovil, čo sa tak má označovať“ ([8], 57).

V takom prípade je však potrebné mať neustále na pamäti, že výraz „presnosť“, resp. „presný“ sa pomocou toho, že stanovíme jeho „striktnú“ definíciu, použiteľným nestane (tak ako sa napríklad výraz „vedenie“ nestal použiteľným prostredníctvom Sokratových pokusov definovať ho).

Toto slovo totiž už v okamihu, kedy sme sa ho rozhodli definovať, dávno známe je, totiž z jeho jednotlivých použití v rozmanitých kontextoch (tak ako sa dávno pred Sokratovým pokusom používalo – v rozmanitých súvislostiach – slovo „vedieť“, „vedenie“, „viem“ atď.).

XIV. Navyše, dodáva smerom k svojmu oponentovi Wittgenstein: „...bude pre teba ťažké k takémuto stanoveniu dospieť, k nejakému, ktoré ťa uspokojí...“ ([8], 57).

Nie je to totiž jednoduchá úloha vymedziť význam nejakého zrozumiteľne používaného slova, a to takým spôsobom, aby adekvátne odrážal všetky obvyklé spôsoby jeho používania a aby bol zároveň „ostro a jasne vykrojeným“.

Vo *Vermischte Bemerkungen* práve v tejto súvislosti Wittgenstein napísal: „Russell si behom našich rozhovorov často povzdychol: „Logic is hell!“ ([7], 50)

„Hlavným dôvodom tohto pocitu bol podľa mňa tento fakt: pri každom novom jazykovom jave, ktorý chce človek premyslieť, sa predchádzajúce vysvetlenie mohlo ukázať ako nepoužiteľné. (Bol to pocit, že jazyk môže prichádzať so stále novými nemožnými požiadavkami, a tak zmarit akékoľvek vysvetlenie.)“ ([7], 50)

V súvislosti s tzv. „prastarým presvedčením“ ďalej pokračuje: „To je ťažkosť, do ktorej sa zaplieta taktiež Sokrates, keď sa pokúša podať definíciu nejakého pojmu. Stále znovu a znovu sa vynára nejaké použitie slova, ktoré sa zdá byť nezlučiteľné s pojmom, ku ktorému nás priviedlo iné použitie tohto slova“ ([7], 50).

V tom spočíva taktiež ťažkosť, tvrdí Wittgenstein, do ktorej sa zaplietajú žiaci v okamihu, keď im učiteľ položí otázku: *Čo je podľa vás podstatou hrania?* – a táto ťažkosť by sa celkom iste nevyhla ani pokusom o definovanie „presnosti“.

XV. Práve na tomto mieste je podľa Wittgensteina potrebné položiť si zásadnú otázku: „Čo to teda znamená: vedieť, čo je hra? Čo to znamená, vedieť to a nebyť schopný to povedať?“ ([8], 50)

Teda rozumiť výrazu, ale nebyť schopný podať jeho všeobecné vysvetlenie, jeho definíciu. Wittgenstein sa najskôr pýta: „Je snáď toto vedenie ekvivalentom nejakej nevyslovenej definície?“ ([8], 50)

Teda akýmsi „momentálnym“ alebo „dočasným“ stavom, niečím „predbežným“ (o čom sú pravdepodobne presvedčení zástancovia tzv. „tradičného prístupu“) a čo motivuje taktiež žiakov v triede k tomu, aby sa pokúsili nejakú definíciu „hrania“ vysloviť).

„Takže keby bola táto vyslovená, mohol by som ju uznať ako vyjadrenie svojho vedenia?“ ([8], 50) To znamená toho, čo som už predtým mal, iba som to nevedel (teda vtedy, keď som napríklad rozumel výrazu „zaujímavá hra“ alebo „hra na mačku a myš“, ale nevedel som slovo „hra“ nijako definovať). Nie, tvrdí Wittgenstein, takto to asi nie je.

Namiesto tohto „prastarého presvedčenia“, pokračuje Wittgenstein, si radšej všimajme jednotlivé odpovede žiakov na učiteľovu otázku. Všimajme si ich. Všimajme si, čím sa od seba odlišujú a v čom sa na seba ponášajú. Všimajme si jednotlivé príklady, ktoré pritom uvádzajú (teda všimajme si to, čo je podľa Sokrata zo všetkého najmenej hodné našej pozornosti).

„Nie je moje vedenie, môj pojem toho, čo je hra, v úplnosti vyjadrený práve v tých vysvetleniach, ktoré by som bol schopný podať?“ ([8], 50) pýta sa Wittgenstein. „Totiž v tom, že popisujem príklady hier rôzneho druhu, že ukazujem, ako sa analogicky k nim dajú najrozmanitejšími spôsobmi konštruovať nové hry,“ a pokračuje: „že poviem, že to a to by som už len ťažko označil ako hru a tak podobne“ ([8], 50).

Čo totiž robí človek, ktorý sa inému človeku snaží vysvetliť, čo znamená nejaké slovo? Čo robí ten, kto druhému vysvetľuje napríklad význam výrazu „hra“? – „Uvádza príklady a chce, aby boli chápané v istom zmysle“ ([8], 48). Teda niečo ukazuje, niečo vysvetľuje, niečo popisuje, na niečo upozorňuje, zvyrazňuje to, na iné veci zasa zabúda atď.

„Ale týmto nemám na mysli, že druhý by mal teraz v týchto príkladoch uvidieť to, čo je im spoločné a čo som ja – z nejakého dôvodu – nedokázal vysloviť,“ ([8], 48) vracia sa opäť k „prastarému presvedčeniu“ Wittgenstein.

Nie, to nie. „Uvádžanie príkladov na tomto mieste nie je nepriamym prostriedkom vysvetlenia – z nedostatku nejakého lepšieho prostriedku“ ([8], 48). Naopak, práve táto forma vysvetlenia je tým vysvetlením, o ktoré sme ho žiadali – je vysvetlením pojmu.

Pretože práve tieto príklady a ukážky, ktoré sme schopní jeden druhému podať, nám autenticky vysvetľujú, akým spôsobom a za akých okolností sa ten-ktorý znak v reči používa (vysvetľujú nám napríklad, čo ten-ktorý znak označuje v tejto situácii, čo vyjadruje v tamtej situácii, prípadne ako sa ním dá operovať v nejakej úplne inej situácii).

Možno sa, samozrejme opýtať: A ako nám toto môže vysvetliť pojem? Akým spôsobom? – Počas tohto vysvetľovania, ukazovania, naznačovania atď. máme totiž podľa Wittgensteina možnosť pozorovať, ako sa s týmto výrazom v reči narába – máme možnosť všimnúť si to, ako sa s ním v jednotlivých kontextoch manipuluje. Inými slovami, ako sa s ním „hrá“. A práve vďaka tomu máme taktiež možnosť porozumieť mu a prípadne sa hry, ktorá sa s ním hrá, aj zúčastniť.

„Ako určité slovo funguje sa nedá uhádnuť,“ zdôrazňuje Wittgenstein. „Musíme pozorovať jeho spôsob používania a z toho sa učiť“ ([8], 132).

XVI. „Spôsob použitia“ nejakého výrazu, upozorňuje nás Wittgenstein, však nie je ničím „ostro ohraničeným“.

Výrazy, prostredníctvom ktorých sa bežne dorozumievame, konštituuju nanajvýš určitú „rodinu významov“, ktorá tak ako „rodina ľudí“ však nie je nijako striktné vymedzená.

A príklady a ukážky, ktoré sme schopní pri vysvetľovaní podať, napríklad ako odpoveď na otázku: *Čo je to presnosť?* (ktoré Sokrates, samozrejme, za odpoveď na túto otázku považovať nebude), tieto príklady sú práve tým, čím si onu „rodinu významov“ približujeme – sú tým, čo nám autenticky vysvetľuje ako určité slovo funguje (teda pojem, ktorý z tohto slova robí zmysluplný znak).

Ak si totiž chceme rozumieť, zdôrazňuje Wittgenstein, musíme poznať to, ako sa výraz „presnosť“, resp. „presný“ používa za stolom, pri ktorom sedí obedujúca rodina, rovnako ako si musíme osvojiť to, ako sa týmto slovom pracuje vo vedeckom laboratóriu pri realizácii experimentu, prípadne akým spôsobom sa toto slovo používa pri komentároch niekde na futbalovom štadióne. Jednoducho si musíme osvojiť to, ako sa s týmto slovom operuje v tých najrozmanitejších súvislostiach.

XVII. Pojmy, pokračuje Wittgenstein, ktoré jednotlivým znakom prirodzeného jazyka umožňujú aby niečo znamenali, sú totiž „roly“ týchto znakov v tomto jazyku.

Inými slovami, sú to „funkcie“, resp. „úlohy“, ktoré jednotlivé výrazy v tomto kontexte plnia.

Ich osvojenie si je nevyhnutným predpokladom úspešnej komunikácie. Naopak, bez schopnosti zodpovedajúcim spôsobom jazykové výrazy používať, teda bez schopnosti nadobudnúť istú „zručnosť“ pri narábaní s nimi, nie je „objektivita“ pri odovzdávaní si informácií, napríklad na ulici, na tribúne, v škole alebo povedzme vo vedeckom laboratóriu, možná a nie je mysliteľné ani osvojenie si „myšlienkového obsahu“, ktorého nositeľom je jazyk.

„Hovoríme o priestorových a časových fenoménoch reči,“ opakovane pritom zdôrazňuje Wittgenstein, „nie o nejakom nepriestorovom a nečasovom absurdne“ ([8], 63).

XVIII. „Vety, ktoré sa znovu a znovu vracajú, ako keby boli nejakým zaklínadlom – práve tie by som rád vylúčil z jazyka filozofie“ ([6], 6).

Na prednáške zaznamenananej v rámci *The Blue Book* Wittgenstein túto tézu ďalej rozvíja: „Chcem, aby ste si pamätali, že slová majú tie významy, ktoré sme im dali... V tomto zmysle mnoho slov nemá striktný význam. Ale to nie je nedostatok. Myslieť si, že je, by bolo to isté ako tvrdiť, že svetlo z mojej lampy na čítanie nie je skutočné svetlo, pretože nemá ostré ohraničenie“ ([5], 27).

Wittgenstein si pritom uvedomuje, že tvrdeniami takéhoto druhu sa stavia do ostrého protikladu k prevládajúcemu spôsobu vnímania tejto problematiky. Pokračuje: „Filozofi veľmi často hovoria o skúmaní alebo analyzovaní významu slov. Ale nezabúdajme, že slovo nedostalo svoj význam akoby od nás nezávislou silou, takže by mohol existovať nejaký druh vedeckého skúmania toho, čo toto slovo skutočne znamená... Slovo má ten význam, ktorý mu niekto dal“ ([5], 27-28).

A to tým najobvyklejším spôsobom, totiž tak, že sa s niekým niekedy o niečom rozprával, o niečo ho požiadal, nejakým spôsobom mu na niečo ukázal, v niečom ho oklamal atď.

Z toho je podľa Wittgenstein zrejme, že „existujú slová s niekoľkými jasne definovanými významami. Je ľahké zostaviť prehľadný zoznam ich významov“ ([5], 28). Na druhej strane je však rovnako zrejme, že „sú slová, o ktorých sa dá povedať: Užívajú sa tisícami rozličných spôsobov, ktoré postupne prechádzajú jeden do druhého“ ([5], 28).

A v takom prípade sa „nemožno čudovať, že na ich používanie zoznam presných pravidiel zostaviť nemožno“ ([5], 28).

XIX. Domnievam sa, že s týmto vedomím sa môžeme pokojne vrátiť na začiatok nášho uvažovania.

Tam Wittgensteinovi jeho oponent vyčítal skutočnosť, že neustále hovorí o tzv. „jazykových hrách“ a pritom nikde jasne nevymedzil, čo to znamená – že nedefinoval žiadnym spôsobom, čo je to „jazyková hra“.

„A to je pravda,“ ([8], 45) reagoval na to Wittgenstein. K tomuto možno trochu zarážajúcemu tvrdeniu možno na tomto mieste dopisať nasledujúce slová:

„Nedokážeme jasne vymedziť pojmy, ktoré používame, nie preto, že by sme nepoznali ich skutočné definície, ale preto, že pre ne žiadne skutočné definície nie sú“ ([5], 25).

A ďalej: „Predpokladať, že musia byť, by bolo ako predpokladať, že vždy, keď sa deti hrajú s loptou, hrajú hru podľa presných pravidiel“ ([5], 25).

*Filozofický ústav SAV
Klemensova 19, 813 64 Bratislava, SR
Thomascano@yahoo.com*

LITERATÚRA

- [1] FREGE, G. (1992): O zmysle a denotáte. In: **Filozofia** 6, 349 – 363.
- [2] FREGE, G. (1996): Myslienka: Logické skúmanie. In: **Organon F** 3, 262 – 281.
- [3] QUINE, W.V.O. (1998): Ontologická relativita. In: Peregrin, J. (ed.): **Ľbrat k jazyku: Druhé kolo**. Filozofia, Praha.
- [4] RYLE, G. (1992): Teória významu. In: Oravcová, M. (ed.): **Filozofia prirodzeného jazyka**. Archa, Bratislava.
- [5] WITTGENSTEIN, L. (1972): **The Blue and Brown Books**. Basil Blackwell, Oxford.
- [6] WITTGENSTEIN, L. (1972): **On Certainty**. Harper and Row Publishers, New York.
- [7] WITTGENSTEIN, L. (1993): **Rozličné poznámky**. Mladá fronta, Praha.
- [8] WITTGENSTEIN, L. (1998): **Filozofická zkoumání**. Filozofia, Praha.